

УДК 37.017:101

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА СУСПІЛЬСТВО ЗНАНЬ – СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОНЯТЬ

О.Л. Мельник*аспірант, викладач кафедри філософії**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут»*

У статті розглядаються поняття – інформаційне суспільство та суспільство знань. Проводиться аналіз становлення цих концепцій, їх співвідносність та відмінність. Визначаються суттєві риси, що характеризують інформаційне суспільство, що еволюціонує у суспільство знань. Окреслюються зміни, що становлять суть нової парадигми освіти.

Ключові слова: постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, суспільство знань, нова парадигма освіти, знання.

Інформація в сучасному світі вже стала за-собом і ціллю повноцінної життєдіяльності та набуває чітких рис реальної влади, яка тісно вплетена в усі сфери функціонування суспільства та всі інші види влади. Людство, таким чином, невпинно просувається до нової ери свого розвитку – ери, де найвищими цінностями виступають інформація та знання.

Концепція постіндустріального суспільства як загальносоціологічна та філософська теорія розвитку досить глибоко розроблена закордонними дослідниками, серед яких: Д. Белл, Дж. Гелбрейт, Е. Тоффлер, М. Кастельс, Д. Рісмен. Саме вони і визначають постіндустріальне суспільство як "цивілізацію послуг".

З сучасних українських вчених привертають увагу праці В. Гавловського, В. Цимбалюка, А. Гальчинського, А. Колодюка, Р. Калюжного, А. Чухно. У даний час активно працюють у цьому напрямку російські вчені Ракітов А.І., Іноземцев В.Л., Г.Т. Артамонов, Н. І. Гендіна та ін.

Окремі дослідники пов'язують нове суспільство з розвитком комунікаційних мереж та інтерпретують його в цьому контексті. З'являються концепції суспільства мережевого інтелекту (Тапскотт), підкреслюється мережевий характер майбутніх соціальних структур (Кастельс) та ін. Суспільство в даних концепціях виступає як стійка мережа, павутиння (схожа на Інтернет з технологічної точки зору) інформаційних зв'язків та взаємодій, причому такої структури набувають всі рівні соціальної організації. Провідний соціолог Мануель Кастельс відмічає, що відтепер "глобальні мережі інструментального обміну селективно підключають або відключають індивідів, групи, райони і навіть країни у відповідності до їхньої значущості для виконання цілей, що обробляються в мережі, у безперервному потоці стратегічних рішень" [6]. Через це становлення суспільства такого типу набуває

глобального характеру, торкаючись усіх без винятку країн і соціумів.

У статті розглядаються поняття – інформаційне суспільство та суспільство знань. Проводиться аналіз становлення цих понять, їх співвідношення та відмінність. Суспільство знань розглядається як більш високий рівень розвитку інформаційного суспільства, де ставка робиться не просто на інформацію, а на вміння працювати з нею, продукувати нові знання.

У 1959 р. професор Гарвардського університету Даніел Белл, якого вважають класиком соціології, під час виступу на міжнародному соціологічному семінарі в Зальцбурзі (Австрія) вперше використав термін «постіндустріальне суспільство». Ним визначався соціум, у якому індустріальний сектор втрачає провідну роль, а головною рушійною силою стають наукоємні (високі, тонкі) технології. Це визначення і сьогодні повністю відповідає реаліям — його можна вважати класичним [1]. Префікс *пост* допускає неоднозначність при тлумаченні основної сутності суспільства. Конкретизацію цієї сутності зробив Пітер Друкер, класик менеджменту, професор ряду американських університетів і консультант найбільших фірм США, який у 1966 р. увів у науковий обіг термін «суспільство знань» (knowledge society), що визначає тип економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль, а їх виробництво стає джерелом розвитку [4].

Концепція "інформаційного суспільства" розкрила принципово важливу рису постіндустріального суспільства і збагатила його розуміння, відкрила властивості інформації та її зростаючу роль у житті суспільства. Проте вона ще не могла претендувати на всеохоплюючу характеристику нового соці-

уму. Тому, багато хто з дослідників вважає її лише достатньо важливою складовою теорії постіндустріалізму [5].

Процес становлення нової соціальної теорії можна досить умовно поділити на два етапи – концепція постіндустріалізму і саме інформаціоналізму. Вважається, що сам термін "постіндустріальне суспільство" (в основу якого закладене усвідомлення того, що будь-які політичні чи соціальні відмінності в сучасних умовах не можуть бути важливішими за фактор технологічного прогресу) введений у науковий обіг у 1958 році американським соціологом Д. Рісменом. Він ужив це поняття в назві своєї статті, що забезпечило їй широкий розголос, виявивши тим самим розуміння внутрішнього змісту теорії постіндустріального суспільства.

Авторство терміну "інформаційне суспільство" сьогодні достатньо спірне, але майже усі дослідники згодні з тим, що воно народилося в межах Японії як головний конструкт локального технологічного розвитку, що було підтверджено доповіддю професора Токійського технологічного інституту Ю. Хаяші та наукових доповідей і звітів японському уряду, де були змальовані контури інформаційного суспільства. Інші дослідники датують появу терміну дещо раніше, акцентуючи увагу на тому, що фактично одночасно було введено в науковий оборот термін "інформаційне суспільство" на початку 60-х років Ф. Махлупом у США і Т.Умесао в Японії, поклавши тим самим початок теорії за цією назвою [5].

Елвін і Хайді Тоффлери абсолютно вірно відзначили, що вся структура суспільства змінюється, коли однорідність суспільства Другої Хвилі замінюється різномірністю цивілізації Третьої Хвилі. Взагалі, в економіці Третьої Хвилі знання замінюють і ресурси, і транспортування, те ж можна сказати і про енергію. Знання зменшують потребу в сировині, роботі, часі, просторі, капіталі, та інших ресурсах. Вони стають незамінним засобом – основним ресурсом сучасної економіки, цінність якого постійно зростає. Відбувається, якщо так можна сказати, "когнітивна революція", що серед іншого змінює й економіку, національну і світову. Саме так, революційною економіку Третьої Хвилі робить той факт, що коли земля, робота, сировина і, можливо, навіть капітал можуть розглядатися як обмежені ресурси, то знання фактично невичерпні. Знання - єдине, що взагалі являє цінність в умовах „кіберпросторової економіки”. Робітник розумової праці - це головне надбання будь-якої організації. Робота більше не товар. Це вже в більшій мірі доля автоматизованих ліній. Головне - знання і творчі здібності. Головний засіб виробництва - інтелект самого працівника. Компаніям у нових умовах конкуренції істотно перевагу надає навчання, що триває протягом

всього життя. Людям необхідно одержувати інформацію тоді, коли вона їм знадобиться, причому без відриву від виробництва. Тепер, це навчання, що є невід’ємною частиною виробництва [10].

Інформаційне суспільство в американській національній інформаційній інфраструктурі визначається як суспільство, в якому: кращі школи, вчителі та курси стають доступними всім студентам незалежно від географічних умов, відстані, ресурсів і працездатності; величезний потенціал мистецтва, літератури і науки стає доступним не тільки у великих організаціях, бібліотеках, музеях; послуги охорони здоров'я і соціальні послуги стають доступними в інтерактивному режимі кожному своєчасно і в необхідному місці; у кожного є шанс жити в різних місцях без втрати можливості повноцінно працювати в офісі через електронні магістралі; невеликі фірми можуть отримувати замовлення з усього світу електронним шляхом; кожний може дивитися останні фільми, звертатися в банк, магазин зі свого будинку; кожний може отримувати державну інформацію прямо або через місцеві бібліотеки, легко вступати в контакти з державними службовцями; державні, ділові структури можуть обмінюватися інформацією електронним шляхом, знижуючи обсяг паперової роботи і поліпшуючи якість послуг [7].

Віддаючи належне ролі та значенню інформаційно-комунікаційних технологій, слід констатувати, що вони — не єдина наукоємна галузь. У зробленому в 2000 р. у США фундаментальному прогнозі розвитку світу до 2015 р. йдеться про пріоритетний розвиток поряд з інформаційними технологіями й біотехнологіями [5]. Сьогодні в розвинених країнах зростаючу увагу почали приділяти новітньому напрямку — нанотехнологіям. Тому зрозумілою стає прийнята на 32-й Генеральній конференції ЮНЕСКО (Париж, 2003 р.) рекомендація щодо використання терміну «суспільство знань», а не «інформаційне суспільство» [9]. Як правило про цю рекомендацію ЮНЕСКО нагадує в своїх публічних виступах її генеральний директор Коїтіро Мацуура.

Приймаючи до уваги сформовані в кінці 60х – на початку 70х років ХХ ст. економістами, соціологами, філософами (Д. Белл, М. Маклюен, Е. Масудра, А. Тоффлер та інш.) ідеї та концепції інформаційного суспільства, ЮНЕСКО висловило занепокоєність обмеженістю та односторонністю концепцій інформаційного суспільства. Через те ЮНЕСКО стоїть на позиції просування та розвитку концепції суспільства знань [9]. Вона базується на врахуванні змін у суспільстві, що

постійно зростають та на динамічності навколишнього світу. Цю концепцію можна умовно назвати «стратегією випереджаючого розвитку».

Найбільш чітко та повно позиція ЮНЕСКО з питань співвідношення інформаційного суспільства та суспільства знань представлена в інтерв'ю заступника Генерального директора ЮНЕСКО з питань комунікації та інформації А. В. Хана. На запитання, які відмінності має концепція «суспільства знань» від концепції «інформаційного суспільства», і чому у світі, де близько 70% людей не мають доступу до базових структур комунікації, суспільство знань може бути ключем до кращого майбутнього, він сказав, що ці два поняття доповнюють один одного. На його думку, інформаційне суспільство є функціональним блоком суспільства знань. Це можна пояснити тим, що концепція інформаційного суспільства пов'язана з ідеєю технічних інновацій, тоді як суспільство знань охоплює соціальні, культурні, економічні, політичні та інші аспекти суспільних перетворень, а також більш широкий та багатогранний погляд на розвиток суспільства майбутнього. Через те концепція «суспільства знань» краще відображає складність та динамізм змін у суспільстві ніж концепція «інформаційного суспільства» [8].

За Н. І. Гендіною [3] найбільш суттєвими рисами, що характеризують інформаційне суспільство, що еволюціонує у суспільство знань є:

Інформація та знання – головна перетворююча сила суспільства;

Інформаційні ресурси – це стратегічні ресурси суспільства;

Глобальна інформатизація, інформаційно-комунікаційні технології – основа економіки знань;

Неперервна освіта та здатність до перекваліфікації – умова підвищення соціального статусу людини у суспільстві;

Залежність від вміння знаходити та адекватно використовувати нову інформацію;

Швидкий ритм життя та темпи зміни технологій.

Входження людства в інформаційне суспільство та суспільство знань висуває якісно нові

вимоги до системи освіти. Ці вимоги вилились у необхідність зміни парадигми освіти. Якщо суть старої парадигми можна виразити як «Освіта – на все життя», то суть нової парадигми освіти – «Освіта впродовж всього життя». Метою освіти стає не підготовка людини до майбутньої професійної діяльності за рахунок накопичених за час навчання великого об'єму готових, систематизованих знань, а розвиток особистості, оволодіння нею способами та навичками отримання існуючих та продукування нових знань.

Фактори, що обумовлюють зміст нової парадигми освіти:

перехід від запам'ятовування та накопичення значних об'ємів інформації впрок до оволодіння способами неперервного отримання нових знань та самоосвіти;

перехід до формування самостійного, а не репродуктивного типу мислення, вміння працювати з різною інформацією та різними даними;

формувати не тільки професійні знання, вміння та навички, а й професійну компетентність [3].

Модель «підтримуючого навчання», що базується на фіксованих, сталих прийомах і методах, які направлені на те, щоб навчити поратись із вже існуючими ситуаціями, вже неприйнятна для сучасного суспільства, відмінними рисами якого стали постійні зміни та зростаючий темп життя.

Карколомне зростання швидкості обміну інформацією відкрило неосяжні можливості для освіти, для швидкого впровадження новацій у всіх сферах людської активності та розвитку конкуренції відкриваючи тим самим нові обрії в удосконаленні продуктивних сил та виробничих відносин, тобто, у економічному та соціальному зростанні.

Сьогодні освіта вже є не підготовкою до життя, як це було 40-50 років тому, а власне способом життя. Навчання протягом життя стає формою захисту особистості проти непередбачуваності сучасного світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / В.Л. Иноземцев (пер. с англ.). – М.: Academia, 1999. – 787с.
2. Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе / Под ред. П.С.Гуревича. – М.: Прогресс, 1986. – С. 330.
3. Гендина Н.И., Колкова Н.И., Скипор И.Л., Стародубова Г.А. Формирование информационной культуры личности в библиотеках и образовательных учреждениях: Уч.-метод. пособ. – 2-е изд., перераб. – М.: Школьная б-ка, 2003. – 296 с.

4. *Друкер П.* Энциклопедия менеджмента: Весь Питер Друкер в одной книге: лучшие работы по менеджменту, написанные за 60 лет / О.Л. Пелявский (пер. с англ.). — М.; СПб.; К.: Издательский дом "Вильямс", 2004. — 421с.
5. *Иноземцев В.* Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. — М.: Логос, 2000. — 302 с.
6. *Кастельс Мануель.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. С англ., под науч. ред. О.И. Шкаратана. - М., 2000. - С. 27.
7. *Мовсесян А.Г.* Некоторые особенности экономики США на рубеже веков // США. Канада: Экономика, политика, культура. — 2001. — № 4. — С. 64-75.
8. *На пути к обществам знаний:* Интервью с заместителем Генерального директора ЮНЕСКО по вопросам коммуникации и информации г-ном А.В. Ханом // Наука в информационном обществе: Информационное издание / Сост.Е.И. Кузьмин, В.Р. Фирсов. — СПб., 2004. — С.22-26.
9. *От информационного общества – к обществам знания.* ЮНЕСКО // Всемирный саммит по информационному обществу: Информационное издание/ Сост.Е.И. Кузьмин, В.Р. Фирсов. — СПб., 2004. — С.82-84.
10. *Тоффлер Е.* Третья хвиля / Пер. з англ. А. Євси. — К.: Всесвіт, 2000. — 453 с.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2007 р.